

I. Ivankiv. Social-Psychological Mechanism of Development Adolescent Identity.

This article attempts to determine the theoretical analysis of the socio-psychological mechanisms of formation of identity teenager. Different approaches to allocation mechanisms of identity formation and allocation among them major in the formation of a teenager. The social and psychological mechanisms of identity are viewed through the prism of modern theories of socialization. Review of the problem in the context of psychological hermeneutics.

Keywords: *socialization, identification, reflection, value determination, interpretation, narrative.*

УДК 316.752-057.87-044.372:37.013

А. Ф. Федоренко

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ЦІННІСНО-СМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Стаття присвячена проблемі аналізу специфіки ціннісно-смыслового розвитку студентської молоді. Розглянуто структуру ціннісно-смыслового розвитку особистості та специфічну структуру розвитку цінностей у студентської молоді. Проаналізовано зміст ціннісно-смыслового розвитку студентської молоді та встановлено, що він виступає однією із пріоритетних проблем у сучасних наукових пошуках.

Ключові слова: *цінності, смисли, ціннісні орієнтації, ціннісно-смыслова сфера, ціннісно-смысловий розвиток, студентська молодь.*

Постановка проблеми дослідження. В епоху глобальних соціально-політичних та економічних змін в Україні вкрай актуальною постає проблема ціннісно-смыслового розвитку. Трансформаційні процеси, що відбуваються в суспільному житті української молоді останнім часом, спонукають до дослідження її ціннісно-смыслового розвитку.

Особливо актуальною проблема ціннісно-смыслового розвитку стає при дослідженні студентської молоді. Молодій людині складно не лише адекватно соціалізуватися, а й віднайти своє внутрішнє покликання, правильно осягнути власні справжні цінності та смисли. Саме студентів, стрімкі зміни нашого суспільства у поєднанні із віковою кризою, стимулюють до безперервного

особистісного розвитку, а деструктивні умови соціалізації сприяють деформації її ціннісно-сміслових орієнтацій, що в свою чергу призводить до дезорієнтації та дезорганізації студента. Руйнування старої системи цінностей без заміни на нову породжує безліч соціальних проблем: криза моральності, соціальна нестабільність, падіння цінності людського життя й багато чого іншого. Тому, необхідно досліджувати і сприяти ціннісно-смісловому розвитку студентів з метою гармонійного розвитку їх особистості в умовах навчання у ВНЗ.

Так, щоб зрозуміти феномен «ціннісно-сміслового розвитку» у студентської молоді, необхідно, у першу чергу розглянути його зміст та структуру, а також їх місце в життєдіяльності студента.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика ціннісно-сміслової сфери особистості широко представлена в зарубіжній (W. Bilsky, 1987; S. Schwartz, 1987; M. Rokeach, 1960 та ін.) і вітчизняній літературі (О.М. Леонтьєв, 1983; Д.О. Леонтьєв, 1999; Б.С. Братусь, 1981; К.О. Абульханова-Славська, 199; В. Зінченко, 1998; та ін.). Семантично поняття «ціннісно-сміслового розвитку» утворюють дві категорії – «цінності» та «смисли».

Зокрема, Мілтон Рокич визначає цінність як стійке переконанням у тому, що певний спосіб поведінки чи кінцева мета існування краще з особистої чи соціальної точки зору, ніж протилежний спосіб поведінки, або кінцева мета існування. Він розрізняє два класи цінностей: термінальні (переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування з особистої і суспільної точок зору заслуговує того, щоб до неї прагнути) та інструментальні (переконання в тому, що певний образ дій (наприклад, чесність, раціоналізм) з особистої і суспільної точок зору є кращим у будь-яких ситуаціях) [Rokeach, 1960].

Водночас, С. Шварц (S. Schwartz) і В. Білські (W. Bilsky) зробили спробу створення більш диференційованої і обґрунтованої, ніж у Рокича, класифікації цінностей, а саме: цінності збереження (безпека, конформність, традиції) – цінності зміни (повнота відчуттів, саморегуляція); цінності самовизначення (благополуччя групи і людства в цілому) - цінності самозвеличення (влада, досягнення, гедонізм) [Schwartz, Bilsky, 1987, p.550-562].

Варто підкреслити, що Д. Леонтьєв та М. Яницький поділяють цінності на реальні та декларовані. Декларованими є цінності нижчих рангів, від яких особистість може відмовитися в будь-який момент. Вони приводять ціннісну систему у видиму відповідність з вимогами соціуму. Якщо реальні цінності не відповідають соціуму, то особистість демонструє декларовані, за допомогою

яких вона взаємодіє із середовищем, уникаючи конфліктів [Леонтьєв, 1996, с.35–44], [Яницький, 2000, с.117].

Гордон Оллпорт вважає, що прагнення людини віднайти сенс життя визначається її цінностями. Так, він виділяє шість основних ціннісних орієнтацій (напрямоків): теоретичну, економічну, естетичну, соціальну, політичну, релігійну. Для визначення цінностей ним було створено відомий «Тест вивчення цінностей» [Оллпорт, 2002, с.200].

Р. Інглхарт поділяє цінності на «матеріалістичні» (фізіологічні) і «постматеріалістичні» (соціальні та самоактуалізації). Він наголошує, що перевага тих чи інших цінностей в особистості відображає, по суті, стадію загального економічного і соціального розвитку суспільства [Inglehart, 1995, р. 991-1017].

Вцілому, науковці визначають ціннісні орієнтації як спрямованість інтересів та потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність надавати перевагу одним цінностям перед іншими в різних життєвих ситуаціях, здатність диференціювати особистісні об'єкти та явища за їх значущістю. А основною функцією ціннісних орієнтацій є регулювання поведінки людей. Так, виробляючи систему цінностей, особистість активно включається в систему суспільних стосунків, причому ціннісні орієнтації визначають тип поведінки і діяльності. Вони визначають цілі діяльності і засоби їх досягнення, а від змісту ціннісних орієнтації індивіда залежить сприймання тієї чи іншої ситуації, завдань та способів їх рішення [Васютинський, 2006, с. 40-45].

Формулювання цілей статті. *Мета дослідження:* теоретично проаналізувати зміст та структуру ціннісно-сміслового розвитку студентської молоді.

Об'єктом нашого дослідження виступає ціннісно-смісловий розвиток, а *предметом дослідження* є специфіка змісту та структури ціннісно-сміслового розвитку студентської молоді.

Теоретичні засади дослідження. Науковці (Б. Братусь, 1985; В. Зінченко, 1998; О. Легун, 2011; О. Тихомандрицька, 1999 та ін.) прямо вказують на смислову природу цінностей. Зокрема, Г. Оллпорт (1998) називає цінності особистісним смислом. Він вважає, що навіть дитина усвідомлює цінність у той момент, коли певний смисл для неї принципово важливий. Тому цінність є категорією значущості, а не категорією знання, зокрема, і для студентської молоді.

К. Абульханова-Славська смислом називає конкретне вираження відповідної життєвої стратегії, яку характеризує як стратегію пошуку та

самореалізації. Вона стверджує, що на кожному рівні ієрархічної будови психіки смисл проявляється в різноманітних формах його модифікації, проте залишається тим фундаментом, на якому будуються гетерогенні (ті, що складаються з різних за складом частин) психічні утворення, а поза людською психікою смислу немає [Абульханова, 2001, с. 107].

За твердженням Б. Братуся, смисл виступає у свідомості людини як те, що безпосередньо відображає та несе у собі її власні життєві відношення. Вчений виокремлює смислові утворення як цілісну динамічну систему, що втілює взаємовідносини, які реалізують смислове ставлення особистості до світу. Вони – основа майбутнього, що опосередковує сьогодення, при цьому усвідомлені та прийняті людиною загальні смисли її життя автор називає цінностями [Братусь, 1981, с. 46-55].

Отже, можна констатувати, що різні смисли утворюють важливу структуру психіки особистості – смислову сферу. Вона складається із трьох основних рівнів. Перший містить особистісні смисли та смислові настановлення, другий – мотиви, смислові конструкти та смислові диспозиції. Останні структури відповідають за смислутворення і впливають на складові першого рівня. Третій рівень утворюють вищі смисли, до яких належать цінності [Абульханова-Славська, 1991, с.299].

Загалом можна стверджувати, що цінності, ціннісні орієнтації та смислові структури свідомості у своєму нерозривному взаємозв'язку утворюють ціннісно-смислову сферу особистості.

Специфіку структури та змісту ціннісно-смислової сфери особистості розглядають у своїх дослідженнях А. Агафонов, 2003; Б. Братусь, 1981; Ф. Василюк, 1995; Т. Вілюжаніна, 2006; Ж. Вірна, 2003; О. Леонтьєв, 1997; В. Франкл, 1990; В. Чудновський, 2001. Так, Ф. Василюк зазначає, що ціннісно-смислова сфера є інтегральним утворенням особистості, що містить низку окремих структурних компонентів і змістовних характеристик. До структурних компонентів належать: цінності-знання, цінності-мотиви, цінності-цілі, цінності-смисли [Василюк, 1995, с. 90–101].

За Н. Самікіною та М. Серебряковою, ціннісно-смислова сфера – це функціональна система, яка формує смисли та цілі життєдіяльності й регулює способи їх досягнення. З одного боку, ціннісно-смислові утворення нав'язуються оточенням, з іншого – особистість активно створює їх, приймаючи, змінюючи чи відштовхуючи цінності та смисли, пропоновані соціумом [Самікіна, Серебрякова, 2007, с. 148]. Т. Северіна розглядає ціннісно-смислову сферу як структурно-функціональний компонент особистості, який

пов'язаний з мотиваційно-потребовою, когнітивною та емоційно-вольовою її сферами й виконує важливі функції – системоутворювальну та регулятивну [Северіна, 2012].

Е. Помиткін констатує, що саме ціннісно-смилова сфера є основою для вольової та емоційної саморегуляції особистості і наголошує, що в умовах сучасного соціуму поведінка, вчинки та взаємодія людей, особливо дітей та молоді, мають вивчатись у безпосередньому зв'язку з їх ціннісно-смиловою детермінацією [Помиткін, 2009, с. 40].

Вцілому, більшість науковців стверджують, що структура ціннісно-смилової сфери визначає центральну позицію особистості, здійснює вплив на її спрямованість і соціальну активність, ставлення до навколишнього світу та самої себе. Як джерело ж розвитку ціннісно-смилової сфери особистості розглядаються протиріччя, протилежні тенденції, взаємозв'язок і взаємодія яких зумовлює її функціонування та вдосконалення [Франкл, 1990, с.368].

Так, К. Абульханова-Славська з цього приводу слушно зауважує, що з моменту свого усвідомлення людиною цінності потрапляють під критичну роботу розуму, тому можуть бути переглянуті, мінімізовані, навіть відштовхнуті. Й щоб сформувати власний ціннісно-смиловий простір, особистість спочатку повинна помістити себе у світ загальнолюдських цінностей. А коли певний символ пережитий суб'єктом, він із загальнолюдської цінності перетворюється в особистісну, тобто стає активним учасником його смилової сфери [Абульханова-Славська, 1991, с. 299].

Хочемо зазначити, що саме наявність ціннісних і смилових структур свідомості перетворює предметний світ студента в особистісну дійсність – стійкий, завдяки обраним ціннісно-смиловим координатам, простір для його життя та розвитку в умовах ВНЗ. А ціннісно-смиловий розвиток студентської молоді здійснюється через розгортання її суб'єктності як потенційної здатності до саморозвитку, що, відповідно, здійснює важливий вплив на її особистісне зростання.

Зокрема, Б. Братусь у розвитку ціннісно-смилової сфери особистості визначає конкретні послідовні стадії: 1) егоцентричну (в якості цінностей приймається лише те, що слугує власним інтересам); 2) групоцентричну (головними стають цінності та норми групи, з якою ідентифікує себе людина); 3) просоціальну (приймаються загальнолюдські цінності); 4) духовну (визнання високодуховних ідеалів, пов'язаних з уявленнями про Бога та добро) [Братусь, 1981, с. 46-55].

Викладення основних результатів дослідження. Ціннісно-смысловим орієнтаціям властивий динамічний характер. Якщо їх формування та існування не підтримується особистістю, якщо вони не створюються, не реалізуються і не актуалізуються, то ціннісно-смыслові орієнтації поступово руйнуються і втрачаються. Прийняття та розуміння цінностей – це довготривалий процес. Усвідомлення цінностей породжує ціннісні уявлення, а на основі ціннісних уявлень створюються ціннісні орієнтації, які, у свою чергу, і являють собою усвідомлювані особистісні смисли [Леонтьєв, 1996, с. 35-44].

Необхідно відмітити, що формування системи цінностей та особистісних смислів відбувається у процесі соціалізації. Неможливо розглядати людину окремо від суспільства, адже розвивається вона тільки в діалозі з навколишнім світом. У більшості випадків саме студентський період стає визначальним у формуванні ціннісно-смыислової сфери, оскільки саме на цьому етапі життя особистість зазнає значних змін у власному розвитку та становленні як цілісної, свідомої, зрілої людини – повноцінного члена суспільства, громадянина своєї держави. Саме тому актуальним є питання дослідження ціннісно-смыислового розвитку студентської молоді з метою оптимізації процесу становлення цілісної, гармонійної особистості, ефективного входження та функціонування її у системі суспільних взаємовідносин в цілому та оптимізації конструктивного розвитку особистості в умовах навчання у ВНЗ.

На студентський вік припадає процес активного формування соціальної зрілості. Видимим показником цього процесу є ціннісно-смысловий розвиток особистості. Соціальна зрілість передбачає здатність кожної молодої особи оволодіти необхідною для суспільства сукупністю соціальних ролей (спеціаліста, батька, матері, громадського діяча). Студентська молодь, за визначенням А.В. Петровського – це мобільна соціальна група, метою діяльності якої є організована за певною програмою підготовка до виконання високих професійних та соціальних ролей у матеріальному і духовному виробництві. Активна взаємодія з різними соціальними утвореннями, а також сама специфіка навчання у ВНЗ сприяють формуванню у студентів активної життєвої позиції, зміцненню їхніх зв'язків з іншими соціальними групами суспільства [Петровський, 2000, с. 3].

Отже, студентство є складовою частиною молоді, її специфічною групою, що характеризується особливими умовами життя, побуту і праці, суспільною поведінкою і системою ціннісних орієнтацій. Тобто, студентську молодь необхідно розглядати як соціальну групу в системі вищого навчального закладу, яка має свою мету, свої специфічні особливості і яка готується до

виконання соціальних ролей і функцій інтелігенції, а психологічний розвиток особистості студента є діалектичним процесом виникнення та розв'язання протиріч, переходу зовнішнього у внутрішнє, активної роботи над собою. Таким чином, керуючись вищевказаними особливостями, які притаманні студентському періоду життя людини, саме даний вік є найбільш цікавим для дослідження ціннісно-сміслового розвитку.

Висновки. Вцілому, хочемо наголосити, що складові змісту ціннісно-сміслового розвитку виконують такі функції як: - гармонізують і інтегрують духовний світ індивіда, визначаючи його соціальну значущість; - визначають цілісність, унікальність і неповторність особистості; - регулюють поведінку і діяльність людини в суспільстві, визначаючи її дії і вчинки. Розвинені ціннісні орієнтації - ознака зрілості особистості, показник її соціалізації. Зокрема, стійкість і несуперечлива сукупність ціннісних орієнтацій забезпечує такі якості особистості студента, як цілісність, надійність, вірність певним принципам та ідеалам, здатність до вольових зусиль, активність життєвої позиції тощо. Нерозвиненість ціннісних орієнтацій у студентській молоді - ознака інфантилізму, панування зовнішніх стимул-реакцій у внутрішній структурі особистості, наявність негативних психічних станів, тощо.

Таким чином, можна констатувати, що ціннісно-сміслова сфера є найважливішим компонентом структури особистості, а ціннісно-смісловий розвиток має свою структуру. Так як він орієнтує студентську молодь, спрямовує формування її цілей, а також способи їх досягнення. Ціннісно-сміслова сфера є динамічною, ієрархічною системою, яка постійно розвивається і віддзеркалює те, що утворилося в результаті взаємодії особистості студента і суспільства. Поряд з іншими соціально-психологічними утвореннями цінності і смисли виконують функції регуляторів поведінки і проявляються у всіх сферах соціальної взаємодії студентської молоді.

У результаті проведеного теоретичного дослідження, нами визначено, що ціннісно-смісловий розвиток студентської молоді виступає однією із пріоритетних проблем у сучасних наукових пошуках, особливо в умовах тих кардинальних змін і кризових явищ, які переживає українська спільнота загалом та студентська молодь зокрема. Він відбувається лише у соціальному середовищі, в контексті реальних людських взаємин, а також цілеспрямованих процесів навчання і виховання, які є особливими під час навчання у ВНЗ. Тоді як індивідуальне наповнення, реалізація цінностей та продукування смислів здійснюється у процесах самовизначення та самореалізації особистості студента.

Джерела:

Абульханова К.А., Березина Т.Н. Время личности и время жизни. – Санкт-Петербург : Алетейя, 2001.

Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. – Москва : Мысль, 1991.

Братусь Б.С. К изучению смысловой структуры личности // Вестник МГУ. – 1981. – № 2.

Василюк Ф.Е. Жизненный мир и кризис: типологический анализ критических ситуаций // Психологический журнал. – 1995. – № 3.

Васютинський В.О. Ціннісно-орієнтаційні площини сучасного українського суспільства. Проблеми загальної та педагогічної психології: 36. наук. праць Ін-ту психології ім.Г.С.Костюка АПН України [За ред. С.Д. Максименка]. – Київ, 2006. – Т. 8. – Вип. 6.

Вірна Ж. П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога: монографія. – Луцьк : Вежа, 2003.

Воронкова В. Система суспільних та індивідуальних моделей людини у форматі «суспільство-людина» // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. Випуск 33. – Запоріжжя, 2008.

Легун О. Сенс, сенсотворення, сенсожиттєві стратегії як динамічні характеристики особистості // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації: український науковий журнал [гол. ред. В. Бебик]. – 2011. – № 2.

Леонтьев Д. А. От социальных ценностей к личностным: социогенез и феноменология ценностной регуляции деятельности // Вестник 197. Московского университета. Серия 14. «Психология». – 1996. – № 4.

Олпорт Г. Становление личности: Избранные труды. – Москва : Смысл, 2002.

Петровский А. В. Категориальная система психологии / А. В. Петровский, В.А. Петровский // Вопросы психологии. – 2000. – № 5.

Помиткін Е. О. Психологічні закономірності та механізми духовного розвитку дітей та молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. „Педагогічна та вікова психологія”. – Київ, 2009.

Самыкина Н. Ю. Динамика ценностно-смысловой сферы личности в процессе наркотизации: монография / Н. Ю. Самыкина, М. Е. Серебрякова. – Самара : Универсгрупп, 2007.

Северіна Т. Становлення аксіосфери майбутніх фахівців у вищому педагогічному навчальному закладі [Електронний ресурс] // Матеріали конференції „Актуальні проблеми підготовки майбутніх учителів”. – Режим доступу : zag-pedagogika.at.ua/load/1-4-2

Франкл В. Человек в поисках смысла/ В. Франкл; [пер. с англ. и нем.]; [общ. ред. Л.Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева]. – Москва : Прогресс, 1990.

Яницкий М. С. Ценностные ориентации личности как динамическая система. – Кемерово : Кузбассвуиздат, 2000.

Inglehart R. The silent revolution in Europe: intergenerational change in post-industrial societies // American Political Science Review. – № 65.

Rokeach M. The Open and Closed Mind. – New York : Basic Books, 1960.

Schwartz S. H., Bilsky W. Toward a Universal Psychological Structure of Human Values // Journal of Personality and Social Psychology. – 1987. – Vol.58. – № 5.

A. Fedorenko. Content and Structure of Value-Semantic Development of Students.

Article devoted to the problem analyzing of specific value-semantic development of students. The structure of value-semantic personal development and specific structure of values in students. Analyzed the content of value-semantic development of students and found that it serves one of the priority issues in contemporary scientific quest.

Keywords: values, meanings, valued orientations, valued-semantic sphere, value-semantic development, student young people.

УДК 316.356.2:159.944.4-053

О. В. Анопрієнко

СТОСУНКИ У СІМ'Ї ЯК ЧИННИК ВИНИКНЕННЯ ХРОНІЧНОГО СТРЕСУ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У статті розглядається ставлення батьків до дитини в родині та їх вплив на емоційний стан і особистісні властивості підлітка. Досліджується стиль поведінки батьків при стресі та його вплив на рівень тривожності у підлітків. Акцент в теоретичному та емпіричному аналізі робиться на порушеннях взаємин між батьками й дітьми як чинника виникнення хронічного стресу у підлітків.

Ключові слова: підліток, емоційні стани, стиль поведінки батьків, стрес, чинники стресу, хронічний стрес.

Постановка проблеми дослідження. Сімейні взаємовідносини є джерелом розвитку особистості та значною мірою впливає на психоемоційний стан дітей та підлітків. Так численні дослідження з проблем дорослішання «кризи» підліткового віку доводять, що стиль виховання сім'ї впливає на його емоційний стан, соціальний розвиток та поведінку. Необхідно зазначити що особливе місце в період росту та становлення особистості відіграє стиль батьківської поведінки в взаєминах з дитиною, вміння зрозуміти її почуття та